

דף שבועי

בס"ד

פרשת בא, תשפ"ג, מספר 1505

"אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ - נָא" מה בין 'לא' ובין 'אֵל'

פינחס חליווה

ב"אל". מסקנות הדיון שם הן שתיים: האחת – שעל האיסורים של השבת לא לוקים כי העונשים על הפרה של צווי השבת הם רק משני סוגים: סקילה או כרת. האחרת – שלא שנאמר בדרך של "אֵל" הוא צו שנתון לאזהרת בית דין, וכל לאו שנתון לאזהרת בית דין אין לוקים עליו.²

ר' מאיר-שמחה לומד מדיון זה ומהמסקנות שגלמדו ממנו, שכל הציוויים שניתנו ב"אל" קרובים לבקשה או הכוונה, ולכן אין בהם חיוב קטגורי, או שהוראת החיוב טבעית לאדם עד שחיוב קטגורי מיותר בו. דוגמאות ללשון בקשה נמצאות בפסוקים רבים בתהלים, כגון: "קוֹמָה ה' אֵל-נְשֹׂא יְדָי אֵל תִּשְׁכַּח עֲנֻוִים" (תה' י:יב); "אֵל תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי צָרָה קְרוּבָה כִּי אֵין עֹזָר" (שם כב:יב); "אֵל תִּסְתַּר פְּנֵיךָ מִמֶּנִּי אֵל תִּטַּ בְּאֵף עֲבָדְךָ עֲזַרְתִּי הֵייתָ אֵל תִּטְשֵׁנִי וְאֵל תַּעֲזֹבֵנִי אֵל-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שם כז:ט). מכאן ר' שמחה ניגש להסביר את השוני בקורבן הפסח; האיסור לאכול ממנו נא ניתן לפני מכת בכורות ולפני השחרור מארץ מצרים. עד מכת בכורות היה משה בעיני חרטומי מצרים ובעיני פרעה כחרטום שמחולל מכוחו את כל המכות ואת כל המתרחש במצרים, ולכן חרטומי מצרים אומרים לפרעה "עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ" (שם י:ז). "זה" מוסב למשה שהוא מקור המכות והוא המוקש. הם לא ייחסו זאת לה'. אבל כאשר היכה ה' כל בכור בארץ מצרים, הם הבינו שיש כוח מעל למשה שיכול לזהות כל בכור בכל מקום שהוא. גם עם ישראל הבין שיש כאן התערבות ישירה של ה' ויש השגחה פרטית על הנעשה.

אחד הציוויים העיקריים שהוטלו על עם ישראל לפני היציאה ממצרים ולפני מכת הבכורות הוא קורבן הפסח. בין הציוויים הקשורים בהקרבנות, ושמקצתם קשורים בפסח מצרים בלבד ולא בפסח דורות, נאמר: "אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמַיִם כִּי אִם צָלִי אֲשֶׁר אֲשֶׁר עַל כְּרַעְיוֹ וְעַל קִרְבּוֹ" (שם יב:ט). נשאלת השאלה מדוע הציווי לא נאמר בהוראת "לא" אלא בהוראת "אל", כמו בהמשך הציוויים הקשורים בקורבן הפסח: "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וְהִתְּרַם מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר בְּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ" (שם י:י).

ר' מאיר-שמחה מדווינסקי בפירושו לתורה "משך חכמה" מבחין בין הוראת המילה "לא" להוראת המילה "אל": "לא" מורה על ציווי קטגורי מחייב, ואילו "אל" מורה על לאו בדרך של בקשה או הנחיה. דבריו אלה מתבססים על דברי ר' יונתן בתלמוד, בדיון שעסק באיסור עירובי תחומין.¹ כאשר ניתן המן לעם ישראל במדבר, ציוותה התורה ללקט אותו מדי יום ביומו ולפי מספר הנפשות במשפחה. ביום שישי הותר ללקט עבור יומיים, וביום השבת נאסרה היציאה כדי ללקט אותו. ביום שישי ליקטו מן עבור יומיים והוא לא הבאיש, אך מי שהפר את הוראות משה וליקט יותר מהדרוש לו, הבאיש העודף ממנו בו ביום. האיסור ללקט את המן בשבת הוא המקור לאיסור תחומין בשבת על פי הנאמר: "אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שם טז:כט). חז"ל הבחינו שגם כאן הציווי הוא ב"אל", ויצרו שונות בקטגוריות הענישה שגלמדות מהבחנה זו. בדיון על איסור זה נשמעו שתי דעות: ר' חייא סבר שלוקין על לאו שבעירובי תחומין כי הוא מדאורייתא, ור' יונתן סבר שלא לוקין על לאו זה כי הוא נאמר

* ד"ר עו"ד פינחס חליווה הוא מנכ"ל-מייסד של המכללה האקדמית אשקלון.
1 בבלי עירובין יז ע"ב.

"לא". נשאלת השאלה מדוע? לשיטת ר' מאיר-שמחה, הלאו הראשון "אל" הוא על מחשבה בקשר לעבודה זרה, אך הואיל וקשה מאוד לצוות על מחשבה, כי אדם מהרהר באופן בלתי נשלט ועלול לבוא לידי איסור, התורה פונה אליו בלשון של בקשה; שלא ירגיל את עצמו לחשוב על עבודה זרה. הצו אינו יכול להיות קטגורי כי זו שימת מכשלה לאדם. הפנייה היא לחנך עצמו למצווה, שלא יחשוב בכיוון זה, מתוך הנחה שאם ירגיל עצמו בכך יוכל להגיע למצב טבעי שלא יפנה לעבודה זרה גם במחשבה.³ כאשר החשש של פנייה אל האלילים נעשה מוחשי, הצו של התורה נעשה קטגורי, ומנוסח בלשון "לא": "ואלהי מסכה לא תעשו לכם".

ג. איסור זנות: התורה מזכירה את תופעת הזנות בשני צווים נפרדים: אחד בספר ויקרא: "אל תחלל את בתך להזנותה" (יט:כט), ואחד בספר דברים: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל" (כג:יח). צו אחד נאמר בלשון "אל" ואחד בלשון "לא". שתי תמיהות עולות כאן: האחת – שבאיסור "אל תחלל את בתך" הלאו מוטל על האב ולא על הבת או על תופעת הזנות בכלל, ואחרת – שהצו על תופעה חמורה כזאת נאמר בלשון "אל" ולא בלשון קטגורית. זאת ועוד, תמיהה גדולה עולה מפרשנותם של חז"ל לפסוקים אלה: את הלאו "אל תחלל את בתך" לא ייחסו חז"ל לתופעת הזנות בכלל, אלא למוסר בתו שלא לשם אישות או מוסר אותה לזקן או משהה אותה בוגרת ללא נישואין. ואת הלאו "לא תהיה קדשה" ייחסו חז"ל למאבק של התורה בתופעות שהיו נהוגות בקרב הגויים בארץ בימי קדם או לאיסור אישות עם מי שלא תופסים בו קידושין.⁴ כך תרגם אונקלוס: "לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא". מכאן שאישות של פנויה עם מי שתופסים בו קידושין אינה נחשבת לזנות.

ההסבר שמציע ר' מאיר-שמחה לתמיהה זו ולעובדה שהצו הראשון ניתן בלשון "אל" נגזר מתפיסתו, כאמור, שמדובר בבקשה או בהכוונה. בצו זה הוא רואה הכוונה, כי נדיר למצוא אב שמוסר את בתו לזנות. לכן אין צורך בצו קטגורי, כי הנטייה הטבעית כבר מטה את האדם נגד מעשה כזה, והיצר הרע אינו מתגרה בו במקרה זה.

ר' מאיר-שמחה רואה גם בדברי הרמב"ם בעניין זה חיזוק לדבריו. כאשר הרמב"ם דן בהוראת התורה "אל

מכת בכורות ויציאת מצרים יצרו שני מצבים חדשים: שחרור ישראל מעול מצרים וכניסתם לעול מצוות והכרה בהשגחה הפרטית של ה' על השחרור בפרט ועל הנעשה בעולם בכלל. לאחר מכת בכורות ושחרור ישראל מעול מצרים, הם נכנסו לעול מצוות ונעשו עבדי ה'. רק לאחר השחרור הייתה התורה "רשאית" להטיל צווים קטגוריים. ולכן, הוראות שנאמרו לפני השחרור, כאשר עוד לא נעשו ישראל קניין ה', נאמרות בלשון הקרובה לבקשה – "אל תאכלו ממנו נא". לפי הסבר זה ההבדל בין "אל תאכלו ממנו נא" לצו "לא תותירו ממנו עד בקר" (שם:י) הוא בעיתוי: לא לבשל נא יכול להיות מבעוד יום, כי בישול בשר במים דורש זמן רב ונעשה לפני הסעודה, מבעוד יום, וכאמור זמן זה היה לפני מכת בכורות ולפני השחרור ממצרים, וגם לפני קבלת עול מצוות כעם משוחרר. הציווי בעיתוי זה יכול להיות רק בלשון "אל". הצו "לא תותירו ממנו עד בקר" מתקיים לאחר הסעודה שנאכלה לאחר מכת בכורות והשחרור ממצרים, ובעיתוי זה כבר קנה ה' את ישראל כקניינו והם נכנסו לעול מצוות. רק אז יכול היה הצו להיות בנוסח "לא". על פי הסבר זה מציג ר' מאיר-שמחה כמה מצוות שנאמרו בלשון זו ואשר מחזקות קביעה זו:

א. הונאה במסחר: הוראת התורה בעניין זה היא: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו" (וי' כה:יד). גם כאן הלאו נאמר בלשון "אל" ולא בניסוח קטגורי – "לא". ההסבר שר' מאיר-שמחה מציע הוא שמטרת התורה לאפשר מצד אחד שוק חופשי שיפעל לפי תנאי שוק, ומצד אחר בקשה או הכוונה למצב הרצוי מבחינה מוסרית. כל סוחר מעוניין להרוויח לפי רמת הביקוש בשוק. להלכה נקבע שהרווח במסחר צריך להיות "שתות", דהיינו שישית, אבל בנדל"ן הרווח נקבע לפי ההיצע ולפי השנים עד היובל. במצב כזה אדם מעוניין למקסם את הרווח שלו, ולכן התורה מבקשת ליצור הרגל שהוא רחוק ממשק ליברלי או קפיטליסטי כדי שלא לאבד את רגש החמלה והדאגה לחלש. עם זאת, התורה יודעת שהתערבות, גם אם חוקית, נגד כוחות השוק עלולה לפגוע במסחר, והפתרון של התורה ניתן באמצעות לאו בלשון רכה: "אל", שהוא קרוב לבקשה ועדיין נתון לאזהרת בית הדין.

ב. האיסור לפנות לעבודה זרה במחשבה ובוודאי במעשה: התורה אוסרת את הפנייה לעבודה זרה בשתי לשונות בפסוק אחד: "אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם" (וי' יט:ד). מצד אחד לאו בנוסח של "אל" ומצד אחר ניסוח קטגורי:

3 כך מסביר הרמב"ם את האיסור בדיבר 'לא תחמוד'.
4 רש"י, דברים כג:יח.

כפל לאו זה". זהו ניסוח שאינו מקובל בדבריו, שכן בדר"כ הוא ניגש ישירות להוראות התורה ופרשנות חז"ל. ב"ספר המצוות" הוא מוסיף על מסקנתו הראשונה שקיום יחסי אישות מרצון שכיח יותר מאונס או מפתה, ועלול להוות תופעה חברתית נפוצה. לכן ציוותה התורה על כך בשני מקומות, ובכל אחד בלשון אחרת. לשון התורה דווקא ב"אל" היא תחכום שמטרתו למנוע את התופעה, כפי שמסכם הרמב"ם את דבריו שם:

וזה טעם יפה מאוד ומשובח בזה הפסוק והוא נאות לכל מה שזכרוהו החכמים ולמה שהסכימו עליו הדינים התוריים. וזה הלאו כלומר לאו דפנויה לוקין עליו. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בכתובות וקדושין.⁷

מכל דבריו אלה עולה שאיסור אישות בלא כתובה נובע מתפיסתו שכתובה וקידושין מן התורה, ואיסור זנות נגזר מכל דברי התורה ומדברי חז"ל במסכת כתובות ובקידושין גם יחד. יש כאן מסקנה כללית על כוונת תורה ולא לימוד משפטי ישיר מהאיסורים שנאמרו בהקשר זה.

לסיכום – התורה משתמשת בצווים קטגוריים, וכאשר הצווים האוסרים הם טבעיים או לא ניתנים ליישום בדרך של הוראות קטגוריות, התורה נוקטת דרך של בקשה או הכוונה מתוך רגישות והבנה שאין מצווים על דבר שאין יכולים לעמוד בו. זאת ועוד, יש כאן חשש לזילות דברי התורה אם הם יופרו דרך קבע, ולכן היא פונה אל ההיגיון בדרך של חינוך להתנהגות רצויה כמו בפרשת יפת תואר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

תְּחַלֵּל אֶת בְּתֻךְ, הוא מציג את דעתו האישית שאינה נגזרת ישירות מפרשנות חז"ל, וזו לשונו:

אני אומר שזה שני' בתורה "אל תְּחַלֵּל אֶת בְּתֻךְ לְהִזְנוֹתָהּ", שלא יאמר האב הואיל ולא חייבה תורה מפתה ואונס אלא שייתן ממון לאב, הריני שוכר בתי הבתולה לזה לבוא עליה בכל ממון שארצה או אניח זה לבוא עליה בחנם, שיש לאדם למחול וליתן ממונו לכל מי שירצה לכך נאמר "אל תְּחַלֵּל אֶת בְּתֻךְ לְהִזְנוֹתָהּ".⁵

לדבריו, התורה חששה שאדם יגיע למסקנות מוטעות מהוראות התורה בדין אונס ומפתה, ששם קבעה התורה שהאונס והמפתה ישלמו לאב חמישים כסף ויישאו את הנערה לאישה. אין כאן דין פלילי של ענישה בדרך של מלקות או אפילו מוות, שכן דינים אלה הם בתחום הממוני, ולכן עלול אב לחשוב 'אמסור את בתי לאיש מרצון וישלם חמישים כסף כי העונש נמצא בתחום הממוני ולא בתחום האיסורי'. על חשש זה הזהירה התורה שהארץ תתמלא זימה, כפי שנהגו כל הגויים לפני מתן תורה. וכך הוא מתאר את התהליך בהלכות אישות:

קודם מתן תורה, היה אדם פוגע אישה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכנסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו ותהי לו לאישה. כיון שניתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אישה יקנה אותה תחילה בפני עדים, ואחר כך תהיה לו לאישה שנאמר: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְבָא אֵלֶיהָ" (דב' כב:ג). וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם.⁶

לדעת הרמב"ם, יש כאן חשש של התורה שהחברה תיזדרז במדרון חלקלק לזימה. כאשר הוא דן באיסור זה בספר המצוות, הוא חוזר ומזהיר מפני מחשבה נלוזה של האב, ולכן הוא קובע במצווה שני' שלא יבוא אדם על אישה בלא כתובה ובלא קידושין. המקור לדבריו אלה נלמד גם מהצו "לֹא תִהְיֶה קְדֻשָּׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל" (דב' כג:יח). ואף שהרמב"ם ידע שדבריו אינם עולים במישרין מפרשנות חז"ל לצווים אלה, הוא הסיק מחזרת התורה על שני צווים באותה סוגיה שאסור לבוא על אישה ללא כתובה וללא קידושין. דבריו בשני המקורות הם הוכחה לכך שזו מסקנתו האישית: בהלכות נערה בתולה הוא פותח את דבריו בלשון "אני אומר", וב"ספר המצוות" הוא אומר "ושמע ממני למה

⁵ רמב"ם, הלכות נערה בתולה, פרק ב הלכה יז.
⁶ הלכות אישות א, א-ב.

⁷ ספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה שני"ה.